

Az önpusztítás küszöbén

Burány Nándor: Margit-híd

Burány Nándor valamennyi eddig megjelent regényében az értelmiségi lét lehetőségeit keresi, s már a címekből is sejteni lehet, vállalkozása során milyen eredményre jut. Az *Összeroppanás*, a *Csőd*, a *Cserbenhagyott* című művei az önmegismerés, az önfeltárulkozás és a személyiség kibontakozásának szomorú lehetőségeiről — illetve lehetetlenségéről szólnak, a hőseit elnyelő rettenetes szakadékot pedig a kisebbségi lét történelmi mélységei nyitják meg. Aki önmagát keresve e szakadék mélyére tekint, az menthetetlenül bele is zuhan. De belezuhan akkor is, ha — mint

a középkorban játszó *Kamanci Balázs* című regényének hőse — az erkölcsi tanítást tartva szem előtt, mást akar, mást kénytelen akarni, mint amit szennyes kora reakényszerít. Burány Nándor valamennyi hősére jellemző, hogy amint elkezdik önmaguk identitásának lényegét kutatni, „a bizonytalanságból egy egészen bizonyosan még nagyobb bizonytalanságba” sodródnak, hiszen — akarják vagy sem, vállalják vagy lekicsinylő legyintéssel utasítják el — önmagukat is csak „történelmileg” kénytelenek meghatározni; látniuk kell, hogy elveszítettségük és kitaszítottságuk okait a történelmi múltban kell keresniük. Panaszosra fordul valamennyiük élete, mert htediziglen is sújtja őket a múlt minden átka és öröksége. Bűnös és büntelen, az örökségét számon tartó és a kötődéseitől szabadulni igyekvő egyaránt szenved az idők súlyától. *Történelmünk elviselhetetlen hatalma, hogy számvetéseinken túl a megbékélés és a feloldás töprengő kínjait is reánk kényszeríti.*

Margit-híd című új regényének hőse a bácskai kisvárosi értelmiségi, aki megsejt valamit a hamis hitek zsákutcáinak tragédiájából, ezért szeretne végre őszintén szembenézni önmagával. A családi emlékezet — inkább titokként, mintsem bevallott és tisztázott tényként — számon tart fájó igazságtalanságokat és sérelmeket, melyeken — így, homályos kísértéseikben — lehetetlennek tűnik átlépni. Tehetetlenségének, majd egyre világosabban felismerhető szerencsétlenségének okait azonban mégsem leli. Egy ideig történésként a tanári pályán is érvényesül — bár a tanítható ismeretek egyre nagyobb kételyt ébresztenek benne —, s családi élete is rendezettnak tűnik, annak ellenére, hogy szerb feleséget választva az identitászavar is megkísérti őt. Mégis a külső, s a még ezeknél is fájdalmasabb belső jelek arra kényszerítik, hogy afféle lelkiismereti vizsgát tartson, s hogy egyre szaporodó kudarcainak okát visszafelé nyomozva a múltban, közössége történelmileg determinált sorsában keresse. Közérzete egyre rosszabb, s mintha a talaj is süppedőbb lenne a lába alatt. Egyre szaporodnak a súlyos kérdések: „*hogyan juthattam ilyen gyorsan és végérvényesen a szakadékba?*” Mi az a végzetes erő, amely megfosztja őt a jövő ígéreteitől, miért nem lehet leszámolva túllépni az egyre hatalmasabb kínokon? „*Ez az, amit nem lehet a végtelenségig bírni — fogalmazta meg egyik számvetésében a regény hőse —, megpróbálja újraéleszteni magát az ember, mindig erősebb és erősebb élményinjekciókkal egy ideig sikerülhet is, azután, mint az elnyűtt gumiszalag, ki-nyúl- és nem rándulnak össze az idegei, beadja a derekát, beismeri, hogy hiába volt minden küszködése...*” Mindössze annyit tud, hogy jó érzéssel tölti el, ha történésként a nemzeti történelem eseményei felé fordul, s hogy megmagyarázhatatlan lelkesedés tölti el a magyar himnusz hallatán. Ám tudja, erről hallgatnia kell!

De miért is kell erről hallgatnia? S miért nem tudhat meg semmit régen halott apjáról, anyjáról? Miért nem lehet hazamenni a szülői házba, s milyen sírok azok, amelyek nem lehet az emlékezés pillanataiban felvirágozni? Ez a titok „*valami igazságtalanságra, sérelemre, megaláztatásra, kiszolgáltatottságra emlékeztet*”, s emlékezetként immár számvetésre kényszerít. Van-e valami köze a rejtegetett síroknak az egyre súlyosabb, egyre nyilvánvalóbb megbélyegzettséghez? A történelemtanár lelkében felébred a legrettenetesebb kétely, amelyet nem lehet többé elcsendesíteni.

Nem lehet elcsendesíteni, mert újabb és újabb gyötrelmeket szül, s ahogy a tekintet egyre messzebb jut a múltba, úgy nő a megválaszolhatatlan kérdések árnyékot vető tornya is. A vallatóra fogott családi emlékezet, a fülbe sűgött vallomások, s egy féltve őrzött és rejtegetett fénykép egyre többet árul el az egykori tragédiáról, amely az utódokra ma is felszámolhatatlan kínokat szabadít. Egyre sejtetőbb lesz az a régi történet, amely egy „*kakastollasról*” szól, akit az iskola előtt lőttek agyon, s akinek a halálát azóta is mélységes mély hallgatás övezi. A regényhős érzi, ahhoz, hogy életéből eltűnjön az a „*bántó, fájó hézag*”, amely nyugalma elvesztésének is legfőbb okozója lett, tisztáznia kellene a régi történetet. „*Tisztáznom kellene a kakastollas ember életével (életének utolsó két évével) és halálával kapcsolatos, egyre elviselhetlenebb (de létfontosságú), gyöttrődést okozó kételyeimet*” — áll a töprengésekben. Mi több, immár nem elég azt tudni, hogy az apját egyszerűen lelőtték az utcán, de azt is ki kell derítenie, hogy kik ölték meg. S hogy miért kellett anyjának is meghalnia? Hogy a legalattomosabb és legközönségesebb gyilkosság

után kik foglalták el a családi házat, s hogy miért nem lehet visszatérnie még neki sem a szülőfalujába? És a kérdések közül a legrettenetesebb: bűnös volt-e az apja?, jogos volt-e a bosszú?, s bűnös-e ő, az akkori kétéves gyerek, a túlélő? „...éreztem bűnösnek magamat?” — hullik az alaptalan önvád a saját fejére, s ha meg is lenné a feloldó-megbocsátó választ, lelki egyensúlyát, belső békéjét soha többé nem szerezhetné vissza. Egyre többet sikerül megtudnia az 1944–1945-ös szerb megtorlás részleteiről, arról, hogy „némely falvakban családokat irtottak ki, minden ok nélkül ártatlan emberek, anyák és gyermekek életét oltották ki”, s hogy később „a féktelen bosszúvágytól fűtött oktalan és jogtalan megtorlások sokasága oltotta belénk a félelmet...” A történelemtanár eszmélésének pillanatában azért fordul a múlt felé, mert a történelemtől helyzete — s talán sorsa — tisztázását remélte, ám a történelem homályos tényeivel az egyéni és a közösségi — ha úgy tetszik: nemzeti — tisztaság és erkölcsiség gyanúját és kételyét szabadítja rá. Ettől kezdve csak a menekülésre, csak a végső megoldásra gondol. Az a bizonyos, gyanús szakadék egyre csak mélyül, egyre végzetesebben kísérti meg az önmegsemmisítés fenyegető sötétsége. Felismeri, hogy aminek immár ő is áldozata lett, az nem más, mint a *kisebbségi sors*, a sehová sem tartozásnak ez a lehetetlen állapota, a morális és szellemi gyötördések kimeríthetetlen kútforrása, a tiszta ésszel fel nem fogható bizonytalanság, amelyen belül semmire sincs megnyugtató válasz, s amely mérgeivel elpusztítja maradék jussát, emberi méltóságát is. A kisebbségi sors elvitathatatlan valósága, hogy pusztá létezésünkre is folyton magyarázatokkal keresünk, mentegetőzésre kényszerülünk. Kisebbségi sorsban „még szeretteink sírjának a meggyalázását se tudjuk megakadályozni”, s hogy mindezek ellenére a legembertelenebb körülmények között kell az erőseknek helytállniuk. A kisebbségi sors kifejleszti az emberben a „gyanú-eloszlátás ösztönét”, s lojalitása szakadatlan lobogtatására kényszeríti. Görög tragédiába illő konfliktus: *hűségünkről kell biztosítani apáink gyilkosait, hogy mi magunk túlélők lehessünk!*

A regényhős képtelen együtt élni ezzel a súlyos felismeréssel, s anyja megkínzgatására gondolva kimondja: „Nem, ha valamit, akkor ezt nem bocsáthatom meg magamnak, azt, hogy ennek a tudatában is, eddig is (beletörődve) élni tudtam.” Ekkor dönt úgy, hogy öngyilkos lesz. Szándéka szerint a budapesti Margit-hídról vetné magát a halálba, s búcsúként, utolsó éjszaka levelet ír a fiának. Ez az utolsó számvetése lesz maga a regény, mely egy mindinkább mélyülő tudatfolyamatot, a felismerés egymást követő szakaszait kíséri nyomon. A szöveg képi megoldásaiban maga is töredezett, mintha széthullott üvegcserepekből kellene összerakni az önmagunk arcát is megmutató tükröt.

A történelemtanárt persze nem csak saját életének feltáruló kudarca taszítja a halál felé; felismeri, hogy az egykori gyilkosok rettenetes „törvényeiket” a mába is átmentették, hogy hatalmuk ma is határtalan, s hogy a tudatosan szított erkölcstelenségük a társadalmi élet legapróbb sejtjeibe is beivódott, megfertőzve azt is, amit európaiságunk ránk testált: emberi méltóságunkat. Felismeri, hogy a kisebbségi magyarságot pusztá létében is megalázták, s hogy győztes-göggel „kitörölnek bennünket a vidék múltjából”. Személyes bosszú nem fűti őt, de a halálba indulva, hátrahagyott üzenetében elmondja: „észre kellett vennem, hogy amit meg akarnak etetni velem, az nem az igazság, csak annak a fele, az igazság meg csak teljes lehet, aki a felét elhallgatja, letagadja, az hazudik...” Ezért volt hazugság egész eddigi élete — valamennyi kisebbségi sorsba kényszerített ember élete — s mivel ezt kénytelen tudomásul venni, a végső következtetések előtt áll. A legfájóbb, hogy mire felismerte az igazságtalanságot, a megalázottsága már jóvátehetetlen gyötrelmévé nőtt.

Burány Nándor azonban az utolsó pillanatban mégis haladékat ad hősenek — írónként minden bizonnyal maga is megijedt a végső következtetés kimondásától. Mintha a „nem lehet” helyett az „ahogy lehet” mellett tenne hitet, mert mintha mégis lenne bennünk valami elpusztíthatatlan, valami fönségesen ünnepélyes: a túlélés méltósága. Igaz, hogy a bácskai történelemtanár sorsa megmutatja, a *kisebbségi ember számára az önmegismerés az önfeladással jár együtt*, túlélő csak az erkölcsi-

leg elviselhetetlen s árulásnak számító lojalitás vállalásával lehet, a kálmánpéterekhez hasonlóan a hatalom kegyeltjeként lesve az alamizsnát. Mégis, lennie kell tisztességesebb megoldásnak, és emberileg a legszebb feladatok egyike megadni azt.

Mostani regényében a szerző az 1968-ban megjelent *Összeroppanás* című művének témáját folytatja, s a magyarságon elkövetett egykori atrocitások és a tömeggyilkosságok máig ható következményeivel igyekszik számot vetni. Majd negyedszázadal ezelőtt elsőként fordult a történelmi tragédiánk felé, szomorú, hogy máig nem akadt követőre. Pedig látni kell — s ezt a *Margit-híd is* egyértelműen bizonyítja — mindennapi életünket mélységesen meghatározza, át- meg átszövi a népirtás emléke, ott rejtőzik önvédelmi gesztusainkban, ott lapul tudatunk mélyén, ösztöneink legfájdalmasabb meghatározójává vált, s mindaddig nem lesz nyugalomunk, amíg a kérdést megnyugtatóan nem tisztázza a történelmi jószándék. Addig azonban rejtegetett félelmekkel kell élnünk, s ezek a félelmek elborítják a láthatárt, akár előre tekintünk, akár hátra. S hogy mik lehetnek a következményei e sötétedésnek, azt a szerző *Margit-híd* című regényében (is) megmutatta. Valami nagy-nagy hit kell ahhoz, hogy hősét visszazóljítsa a szakadék széléről. (*Forum*, 1991.)

MÁK FERENC

SCHÉNER MIHÁLY RAJZA